

Georgius Macropedius (1487-1558): schoolmeester, humanist – Frans Slits

Nagenoeg precies vijftien jaren geleden (8 november 1991) heb ik voor u, neolatinisten, in Nijmegen een voordracht mogen houden over de schoolboeken van Macropedius. Nu vraag ik weer uw aandacht voor deze schoolmeester en humanist, maar dit keer voor de man en zijn hele werk, en wel naar aanleiding van het boek dat dr. Henk Giebels en ik vorig jaar over Macropedius gepubliceerd hebben (gesignaleerd in *Nieuwsbrief* 19, 2006, 53-54). Ik hang mijn verhaal op aan het verhaal van het onderzoek en de publicatie.

Het onderzoek

Bij de onderwerpen van mijn onderzoek speelde toeval steeds een grote rol. Ik was verdiept in wiskunde en Sextus Empiricus toen mij, bijna dertig jaar geleden, door mijn latere mede-auteur gevraagd werd hem te helpen: hij was een expositie aan het organiseren en een boekje aan het maken over Georgius Macropedius, bij gelegenheid van de opening van een nieuwe school in Gemert, die naar Macropedius werd genoemd: Macropedius was in Gemert geboren. De sectie geschiedenis had het op zich genomen de naamgever aan het volk te presenteren. Men had daarbij een Latinist nodig. Zo ben ik bij het onderwerp Macropedius terechtgekomen.

Enig voorwerk was toen reeds verricht: boeken en artikelen over Macropedius waren verzameld en bestudeerd en er was onderzoek gedaan in de archieven van Gemert, Den Bosch en Utrecht. Grofweg werd de taakverdeling: Giebels bestudeerde de man Macropedius, Slits zijn werk. Sindsdien heb ik alles van Macropedius gelezen en bestudeerd, alles over hem gelezen en vele bibliotheken bezocht om exemplaren, drukken en edities te vinden.

De persoon

Georgius Macropedius (Joris van Lanckvelt) is, toen hij vijftien jaar was, ingetreden in het Fraterhuis van de H. Gregorius in 's-Hertogenbosch, een soort klooster van de Broeders des Gemeenen Levens. De broeders beheerden in Den Bosch een paar kosthuizen voor leerlingen van de Latijnse School. Broeder Joris kreeg tot taak de leerlingen van een dergelijk kosthuis te begeleiden bij hun huiswerk en bijlessen te geven: Latijn, misschien ook Grieks, kerkzang en kalligrafie. Studiebegeleiding dus. Door eigen studie bracht hij het rond 1515 tot docent aan de Bossche Latijnse School; hij werd in die tijd ook priester gewijd.

In 1530 is hij rector geworden van de Hieronymusschool in Utrecht, nadat hij zijn Bossche periode in het midden van de jaren twintig voor enkele

jaren rectoraat op de Hieronymusschool in Luik had onderbroken. Hij fungeerde daar als interim-manager, want er was onenigheid ontstaan onder de docenten.¹

Nieuws

Wat is nu het nieuws dat ons onderzoek heeft opgeleverd? Eerst over de persoon. Hij behoorde via zijn moeder tot een niet-adellijke tak van de familie Van Lanckvelt. Hij had twee zusters; een van hen, Cornelia, werd zuster van het Gemene Leven, ook in Den Bosch. Macropedius' onderwijs carrière speelde zich af in achtereenvolgens Den Bosch, Luik, Den Bosch en Utrecht. In het bewijs hiervoor speelt de *vita* van Gerardus Mercator een belangrijke rol. Het einde van zijn werkzaamheid in Utrecht valt na januari 1557, zo bewijst een archiefstuk. Hij is eind juli 1558 in Den Bosch gestorven; de doodsoorzaak was de pest, die in die maand in de Bossche Hinthamerstraat heerste. Macropedius' Utrechtse periode duurde van 1530 tot minstens februari 1557. Dit betekent dat Cornelis Lauwerman (Laurimanus), die in 1559 zeker al rector was te Utrecht, hoogstwaarschijnlijk zijn directe opvolger is geweest.

Dan het nieuws over zijn werk, eerst over de schoolboeken in strikte zin, dan over zijn toneelwerk en zijn schoolliederen. De eerste druk van zijn Griekse grammatica, *Graecarum Institutionum Rudimenta*, stamt uit 1530; het werk, in 1535 iets bekort, kende tot 1571 minstens twaalf drukken. Zijn leerboek voor het schrijven van brieven, *Epistolica*, was een internationale bestseller: het telde 36 drukken tussen 1543 en 1649.

Wat de komedies en *cantilenae* betreft: Macropedius verzorgde een nieuwe, gewijzigde en uitgebreide editie van *Rebelles* (1539), *Petriscus* en *Hecastus* (1552). Deze nieuwe versies zijn in zijn verzameld toneelwerk opgenomen.² Wij hebben drie nieuwe schoolliederen ontdekt, althans drie fragmenten, waarvan twee met muzieknotatie.

Was het vinden van exemplaren van werken aanvankelijk een kwestie van catalogi navlooiën en bibliotheken aanschrijven en bezoeken, sinds de komst van het internet is dit aspect van ons werk iets gemakkelijker geworden (maar lange Latijnse titels en ook jaartallen brengen vele foutjes met zich mee).

Het werk van onze voorgangers vanaf de zestiende eeuw hebben we kritisch bekeken; hiervan hebben we in een afzonderlijk hoofdstuk verslag gedaan. Hier vindt u foute jaartallen, verkeerde spellingen, onjuiste titels, dubbele titels voor eenzelfde komedie, valse gevolgtrekkingen uit titels, spooktitels en nog veel meer.

¹ Henk Giebels en Frans Slits, *Georgius Macropedius 1487-1558. Leven en werken van een Brabantse humanist*, Tilburg 2005, 73-74.

² *Omnes Georgii Macropedii fabulae comicae, denuo recognitae et iusto ordine (prout editae sunt) in duas partes divisae* [etc.], Utrecht 1552.

Macropedius als humanist

Dat Macropedius een schoolmeester was, zal duidelijk zijn. Het tweede deel van mijn ondertitel, ‘humanist’, wil ik toelichten. Macropedius was een groot bewonderaar van Erasmus; hij citeert veelvuldig uit Erasmus’ werk en verwijst er vaak naar. In de tweede plaats was hij een fanatiek voorstander van het vak Grieks op de Latijnse school; zoals Bot het uitdrukt: ‘Het Grieks is de voetstap van de humanist.’³ Aan de drukker Richard Pafraet te Deventer komt overigens de eer toe de eerste leerboekjes Grieks van de Lage Landen gedrukt te hebben: circa 1488 verscheen bij hem *Coniugationes verborum Graecae*, van een onbekende hand, en in 1513 *Tabulae in Graecas literas introductivae* van Ioannes Aedicollus Agrippinensis. Het zegt misschien ook iets dat Macropedius een ‘Griekse’ humanistennaam koos (en niet Longicampius of iets dergelijks). Ten derde: hij heeft moeite gedaan de beginselen van het Hebreeuws te leren: hij wilde graag *trium linguarum peritus* zijn. Ten vierde was hij, gezien zijn *Epistolica* en *Prosoedia*, van mening dat zijn leerlingen later een retorisch verantwoorde brief in goed Latijn moesten kunnen schrijven en ook bij gelegenheid een metrisch verantwoord gedicht componeren.

Boek en CD-rom

Bijna tot slot iets over boek en CD-rom. Het boek bevat veel illustraties, vele zelfs in kleur; dat is mogelijk gemaakt door de financiële steun van verschillende kanten, waarbij onze eigen scholen met ere genoemd mogen worden: het Bouwens van der Boijecollege te Panningen en het Commanderiej College te Gemert (voorheen het Macropediuscollege).

Dankzij het voortschrijden van de techniek konden wij bij het boek een CD-rom voegen. Daardoor werd het boek kleiner in omvang en hoeft ‘de gewone lezer’ niet gestoord te worden door ellenlange citaten in het Latijn. Wij besloten op de CD te zetten ten eerste de Latijnse tekst van alle komedies, van alle schoolliederen, alle voorwoorden, alle opdrachtbrieven en de gehele overige correspondentie van en naar Macropedius (dat zijn brieven van en aan Cornelius Valerius), en van de *Apotheosis D. Georgii Macropedii* (Antwerpen 1565) van Christophorus Vladeraccus. De voorwoorden en opdrachtbrieven staan in het boek in het Nederlands vertaald; op de CD staat vervolgens vertaald alle overige correspondentie plus de *Apotheosis*. Een vertaling van de komedies ontbreekt: we wilden wat dit betreft alles of niets; door tijdgebrek werd het niets. Verder is een overzicht opgenomen van alle ons bekende edities, drukken en vindplaatsen. We presenteren ook Macropedius’ netwerk: zijn kennissenkring, die niet minder dan 175 personen omvat, met bewijsplaatsen en bibliografische verwijzingen. De CD wordt gecompleteerd door de tekst van enkele belangrijke archivalia en door een klankbeeld.

³ P.N.M. Bot, *Humanisme en Onderwijs in Nederland*, Utrecht etc. 1955, 181.

Wat de Latijnse tekst van de toneelwerken betreft is de volgende keuze gemaakt. We geven de tekst van de *Omnēs*-editie (en die van *Jesus Scholasticus*) uniform qua opmaak, spelling en interpunctie en voorzien van versnummers. Evidente zetfouten zijn verbeterd. De spelling van het Latijn is zoals die nu in Nederland gebruikelijk is, zeg maar: aangepast aan het huidige VWO. Dit besluit is genomen na uitvoerige discussies met Hans van de Venne. Het resultaat: een omvang van 500 pagina's A4 met 19.000 regels komedie plus schoollied.

Tot slot

Helemaal tot slot twee dingen: een citaat, en nieuws over het portret van Macropedius. Het citaat is afkomstig uit een Duits artikel over Macropedius' *Hecastus*, waarin de tijd – of het ontbreken van tijd – een belangrijke rol speelt: 'so wird verständlich, weshalb den Erstdruck ausgerechnet eine allegorische Darstellung der Zeit zielt.'⁴ De afbeelding op de titelpagina is echter het drukkersmerk van de firma Hillen te Antwerpen, dat ook Macropedius' *Epistolica* 1543 en andere Macropedius-uitgaven door Hillen siert.⁵

Van het portret van Macropedius, afgedrukt in Galles *Effigies* en elders (ook in ons boek), blijkt een gespiegelde versie te bestaan, die ook op enkele andere meestal onopvallende punten afwijkt van Galles gravure.⁶ Bij Galle zit de knoop van zijn kleding aan de kant van de rechterarm van de geportretteerde (dus links op de afbeelding). Een raadsel.

⁴ R. Dammer, B. Jessling, 'Satanische Verse', *Neulateinisches Jahrbuch* 7 (2005), 292.

⁵ Voor de *Epistolica*, zie Giebels en Slits, *Georgius Macropedius*, 170.

⁶ Ph. Galle, *Virorum doctorum ... effigies XLIIII*, Antwerpen 1572, fol. B5; Giebels en Slits, *Georgius Macropedius*, 12. Zie de voorzijde van deze *Nieuwsbrief*.